QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)
PEDAGOGIKA
PEDAGOGY
https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i10.112

UDK 378.147

PEDAGOGIK OLIY TA’LIMDA MUSTAQIL O‘QUV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Isayeva Xosiyatxon Sobirjonovna
“Hosinur” nodavlat ta`lim muassasasi ijrochi direktori
xosiyatxonisaeva90@gmail.com

ANNOTATSIYA: Maqolada pedagogik oliy ta’limda talabalarning mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etish imkoniyatlari shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, muammoli va hamkorlikka asoslangan yondashuvlar orqali tahlil qilinadi. Yondashuvlar boshlang‘ich sinf uchun o‘quv topshirig‘i yaratish vazifasi misolida qiyoslanadi. Talabaning tanlov qilishi, qarorini dalillashi va o‘z ishini takomillashtirishiga alohida e’tibor qaratiladi. Individual tayyorgarlik, auditoriyadagi muhokama va yakuniy o‘quv mahsulotini baholashni bog‘lashga doir metodik tavsiyalar taklif etiladi.

KALIT SO‘ZLAR: pedagogik oliy ta’lim, mustaqil o‘quv faoliyati, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, muammoli ta’lim, hamkorlikda o‘qitish, kasbiy topshiriq, pedagogik qaror.

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ВЫСШЕМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

АННОТАЦИЯ: В статье анализируются возможности организации самостоятельной учебной деятельности студентов педагогического высшего образования с использованием личностно-ориентированного, компетентностно-ориентированного, проблемно-ориентированного и кооперативного подходов. Подходы сравниваются на примере задачи создания учебного задания для начальной школы. Особое внимание уделяется выбору студента, обоснованию его решения и совершенствованию его работы. Предлагаются методические рекомендации по взаимосвязи индивидуальной подготовки, обсуждения в аудитории и оценки конечного учебного продукта.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: педагогическое высшее образование, самостоятельная учебная деятельность, личностно-ориентированный подход, компетентностно-

ориентированный подход, проблемно-ориентированное обучение, кооперативное обучение, профессиональное задание, педагогическое решение.

KIRISH. Bo‘lajak o‘qituvchiga muayyan dars mavzusi uchun o‘quv topshirig‘i yaratish vazifasi berilganda, undan mavzuni bilish bilan birga pedagogik tanlov qilish ham talab etiladi. U topshiriqning maqsadini aniqlaydi, o‘quvchilarning tayyorgarligini hisobga oladi va natijani tekshirish yo‘lini belgilaydi. Mazkur vaziyat mustaqil o‘quv faoliyatining kasbiy mazmunini ochib beradi: talaba o‘zlashtirgan bilimlarini o‘qitishga doir qaror ishlab chiqishda qo‘llaydi. Pedagogik oliy ta’limda bunday faoliyatni tashkil etish talabaning mustaqil qarori uchun qanday sharoit yaratilishi masalasidan boshlanadi.

Umumiy pedagogik nuqtayi nazardan ta’lim maqsadi, mazmuni, metodlari va natijasining muvofiqligi o‘quv jarayonini tashkil etishning nazariy tayanchidir [1]. Bo‘lajak o‘qituvchini tayyorlashda ushbu muvofiqlik talaba bajaradigan vazifalarning kasbiy faoliyatga yaqinligi orqali aniqlashadi. Mustaqil o‘quv faoliyati bu yerda axborotni izlash, pedagogik vaziyatni tushunish va tanlangan yechimni asoslashni qamrab oladi. Shuning uchun uni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar talabaning qanday harakat qilishi va qanday mas’uliyat olishi orqali tahlil qilinishi lozim.

Maqolaning maqsadi zamonaviy pedagogik yondashuvlarning mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etish imkoniyatlarini qiyoslash va ularni kasbiy topshiriqda uyg‘unlashtirish yo‘llarini ko‘rsatishdir. Nazariy tahlilda o‘zbek tilidagi pedagogik adabiyotlar tayanch sifatida olinib, qiyoslash va didaktik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Yondashuvlar tanlov imkoniyati, kutiladigan natija, fikrlash vazifasi va hamkorlik shakli bo‘yicha ko‘rib chiqildi. Keltiriladigan kasbiy vaziyat metodik yechimni tushuntirish uchun tuzilgan shartli misoldir.

Pedagogik yondashuv o‘quv faoliyatini tashkil etishdagi asosiy yo‘nalishni belgilaydi. Metod va vositalar esa shu yo‘nalishni amaliy harakatga aylantiradi. Masalan, kompetensiyaviy yondashuv doirasida kichik loyiha, muammoli vaziyat tahlili yoki o‘zaro baholashdan foydalanish mumkin. Ularni tanlashda talabaning bajarishi lozim bo‘lgan kasbiy harakat asos qilib olinadi. Maqolada zamonaviy qo‘llanishning mazmuni talabaning tanlov qilishi, qarorini dalillashi va qayta aloqa asosida ishini takomillashtirishi bilan bog‘liq holda talqin etiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv talabaning tayyorgarligi, qiziqishi va faoliyat usulini hisobga olishga asoslanadi. O‘.Q.Tolipov va D.I.Ro‘ziyeva ushbu ta’limda shaxsning o‘ziga xosligi, hamkorlik va tanlash imkoniyatiga e’tibor qaratadilar [2]. Mustaqil faoliyat uchun bundan kelib chiqadigan metodik talab talabaning mazmunli tanlovini tashkil etishdir. U mavzu, manba yoki mahsulot shaklini tanlashi mumkin, biroq tanlovning o‘quv maqsadiga mosligini tushuntirishi lozim. Shu tarzda shaxsiy qiziqish kasbiy vazifa bilan bog‘lanadi.

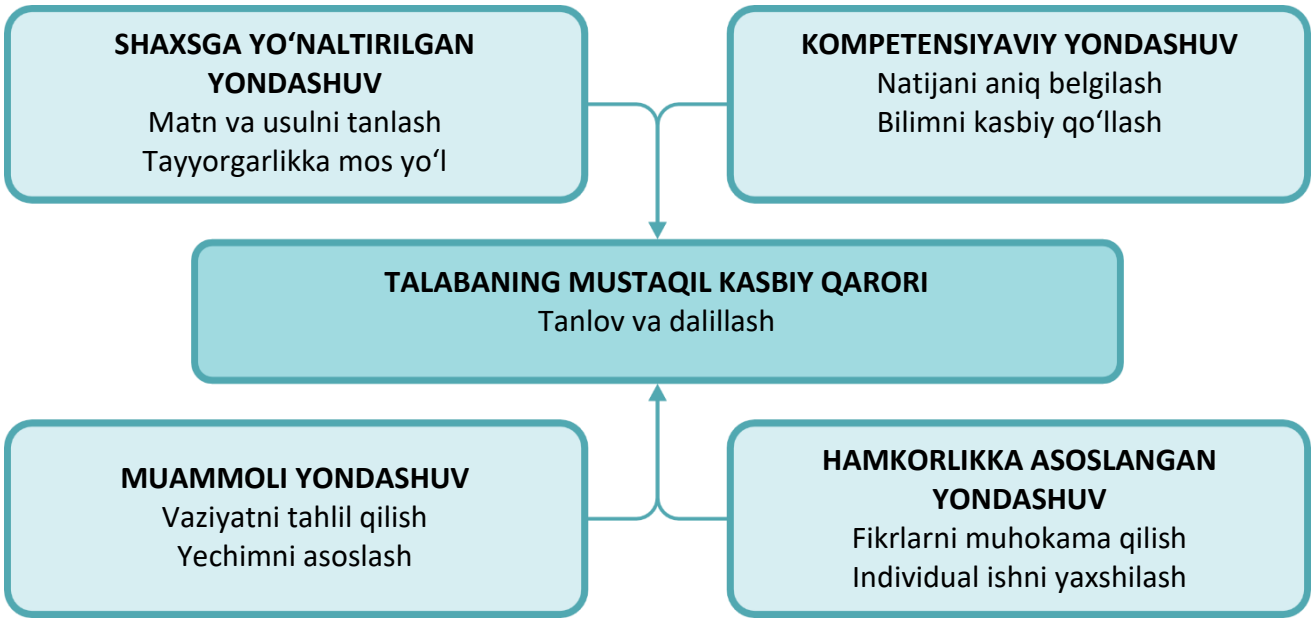
Kompetensiyaviy yondashuvda asosiy e’tibor bilimlarning kasbiy vaziyatda qo‘llanishiga qaratiladi. N.A.Muslimov va hammualliflar kasbiy kompetentlikni faoliyat uchun zarur bilim va ko‘nikmalardan amaliy foydalanish bilan bog‘laydilar [3]. Mustaqil topshiriqni loyihalashda avvalo talaba namoyon qilishi kerak bo‘lgan harakat belgilanadi. Masalan, u yoshga mos

topshiriq yaratishi va uni baholash mezonini asoslay olishi kerak. O‘quv mahsuloti ushbu harakatning qanday bajarilganini ko‘rsatadigan dalil vazifasini bajaradi.

Muammoli yondashuvda talabaning izlanishi pedagogik vaziyatdagi qiyinchilikni anglashdan boshlanadi. N.N.Azizxo‘jayeva muammoli o‘qitishni talabaning faol bilishi va yechim izlashini tashkil etish bilan bog‘liq holda yoritadi [4]. Ushbu yondashuvga ko‘ra, topshiriqda tushuntirish yoki qaror talab qiladigan masala bo‘lishi zarur. Talaba vaziyatning sababini taxmin qiladi, muqobil yechimlarni solishtiradi va tanlovini dalillaydi. O‘qituvchining savollari izlanish yo‘nalishini aniqlashtiradi hamda talabaning o‘z xulosasiga kelishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Hamkorlikka asoslangan yondashuvda individual fikr boshqa ishtirokchilarning qarashlari bilan muhokamaga kirishadi. Interfaol metodlarga oid mahalliy qo‘llanmada fikrni asoslash, tengdoshni tinglash va maqbul yechimni tanlash imkoniyatlari yoritilgan [5]. Mustaqil faoliyatni rivojlantirish uchun har bir talabaning dastlabki ishlanmasi va muhokamadan keyingi qarori aniqlanadigan tartib tavsiya etiladi. Talaba bildirilgan taklifni qabul qilishi yoki o‘z qarorini saqlashi mumkin. Har ikkala holatda ham u tanloviga pedagogik asos keltiradi.

Mazkur yondashuvlar turli didaktik vazifalarni bajaradi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv tanlov sharoitini, kompetensiyaviy yondashuv natijani ifodalashni, muammoli yondashuv izlanish mazmunini, hamkorlik esa fikrlarni tekshirish imkoniyatini ochib beradi. Ularni bir topshiriqda uyg‘unlashtirish mumkin. Bunda har birining vazifasi oldindan aniqlashtiriladi. Quyidagi radial sxemada ushbu aloqalar talabaning mustaqil kasbiy qarori atrofida umumlashtirildi. Sxema muayyan yondashuvning boshqasidan ustunligini belgilamaydi.

1-rasm. Talabaning mustaqil kasbiy qarorini qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik yondashuvlar.

Kasbiy topshiriq sifatida 3-sinf o‘quvchilari uchun o‘qilgan matnning asosiy fikrini aniqlashga qaratilgan vazifa yaratishni olaylik. Talaba yoshga mos qisqa matn, o‘quvchiga beriladigan yo‘riqnoma va javobni baholash mezonini tayyorlaydi. Yakuniy mahsulotda nima uchun aynan shu matn va savol tanlangani izohlanadi. Bu misolda umumiy o‘quv maqsadi

barcha talabalar uchun bir xil saqlanadi, topshiriqni ishlab chiqish yo‘li esa turli yondashuvlar orqali tashkil etilishi mumkin.

Shaxsga yo‘naltirilgan tashkil etishda talabaga mazmuni va janri farqlanuvchi bir nechta matndan tanlash taklif etiladi. U o‘zi tanlagan matnning o‘quvchilar yoshiga mosligini va asosiy fikrni aniqlash uchun qanday imkoniyat berishini tushuntiradi. Matn bilan ishlash tajribasi kamroq talabaga yo‘naltiruvchi savollar berilishi mumkin. Tajribaliroq talaba qo‘shimcha manba tanlaydi. Bunda ko‘mak hajmi farqlansa ham, yaratiladigan topshiriqqa qo‘yiladigan mazmuniy talablar saqlanadi.

Kompetensiyaviy tashkil etishda kutiladigan o‘quvchi harakati aniq ifodalanadi: o‘quvchi matnning asosiy fikrini aytadi va uni matndagi dalil bilan asoslaydi. Talaba shu natijaga mos savol tuzib, javobni tekshirish belgisini belgilaydi. Masalan, baholashda asosiy fikrning matnga muvofiqligi va keltirilgan dalilning o‘rinliligi e’tiborga olinadi. Talabaning kasbiy mahsuloti maqsad, topshiriq va mezon o‘rtasidagi aloqani ochib berishi kerak.

MUHOKAMA VA NATIJA. Masalan, topshiriqdagi savol matn mazmunini eslab aytishga yoki uning asosiy fikrini tushuntirishga yo‘naltirilishi mumkin. Talaba savolni tuzishda ushbu o‘quv harakatlarini farqlashi lozim. Asosiy fikrni aniqlash maqsadi qo‘yilgan bo‘lsa, o‘quvchidan umumiy mazmunni qisqa ifodalash va matndan dalil keltirish so‘raladi. Mezon ham shu talabni aks ettiradi. Natijada talabaning tanlovi savolning tashqi shakli, kutiladigan javob va o‘quv maqsadi o‘rtasidagi bog‘lanish orqali tekshiriladi.

Muammoli tashkil etishda qo‘shimcha vaziyat berilishi mumkin: namunaviy javobda o‘quvchi asosiy fikr sifatida matndagi ikkinchi darajali tafsilotni ko‘rsatgan. Talaba ushbu xatoning ehtimoliy sababini aniqlab, yo‘riqnomani qanday o‘zgartirishni taklif qiladi. U matn uchun sarlavha tanlash yoki asosiy va yordamchi ma’lumotni ajratishga qaratilgan savollarni qiyoslaydi. Tanlangan yechim qaysi qiyinchilikni bartaraf etishga yo‘naltirilgani bilan asoslanadi. Bu vaziyatdagi javoblar o‘qitish uchun yaratilgan shartli namunalardir.

Hamkorlikdagi tashkil etishda talabalar dastlab individual ishlanma yaratib, keyin uni juftlikda muhokama qiladilar. Har bir ishtirokchi sherigining yo‘riqnomasi tushunarliligi va mezonining maqsadga mosligi haqida fikr bildiradi. Muhokamadan so‘ng talaba o‘z ishiga o‘zgartirish kiritadi yoki dastlabki variantini asoslab saqlaydi. Yakuniy izohda qaysi taklifdan qanday foydalanilgani ko‘rsatiladi. Shu tariqa hamkorlik individual qarorni tekshirish va aniqlashtirish imkoniyatini yaratadi.

Bir kasbiy vazifaga nisbatan yondashuvlarning vazifasini ajratish o‘qituvchiga mustaqil ishni ongli loyihalashda yordam beradi. Jadvalda talaba qabul qiladigan qaror va uni ifodalovchi mahsulot o‘rtasidagi bog‘lanish umumlashtirildi.

Qiyoslanayotgan mahsulotlar bir ishlanmaning turli jihatlarini ochib beradi. Masalan, asoslangan matn tanlovi shaxsiy qarorni, maqsadga mos mezon esa kasbiy harakatning aniqligini ifodalaydi. Muammoli vaziyat yechimi talabaning fikrlash yo‘lini, qayta ishlangan variant esa muhokamadan foydalanishini ko‘rsatadi. Baholashda qaysi jihat ustuvor bo‘lishi mashg‘ulot maqsadiga qarab belgilanadi. Shuning uchun yondashuvni tanlashdan oldin kuzatiladigan o‘quv harakati aniqlashtirilishi kerak.

1-jadval

Kasbiy topshiriqni turli pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish imkoniyatlari

Pedagogik yondashuv	Talabaning asosiy mustaqil qarori	Taqdim etiladigan mahsulot
Shaxsga yo‘naltirilgan	Matn va topshiriq shaklini o‘quvchilar ehtiyojiga mos tanlash	Tanlov sababi izohlangan topshiriq namunasi
Kompetensiyaviy	Topshiriqni kutiladigan o‘quv harakatiga moslashtirish	Maqsad va baholash mezonlari ko‘rsatilgan ishlanma
Muammoli	Asosiy fikrni aniqlashdagi qiyinchilik uchun yechim tanlash	Muqobil yechimlar qiyoslangan va asoslangan topshiriq
Hamkorlikka asoslangan	Muhokamadagi takliflar asosida individual ishini qayta ko‘rib chiqish	Takomillashtirilgan topshiriq va o‘zgartirish izohi

Mazkur topshiriqni auditoriya va mustaqil tayyorgarlikni bog‘lagan holda bajarish tavsiya etiladi. Dastlab talaba matn tanlaydi, o‘quv maqsadini yozadi va savolning boshlang‘ich variantini tuzadi. U tayyorgarlik natijasini qisqa ishlanma sifatida taqdim etadi. Bu mahsulot auditoriyadagi muhokamaning asosini tashkil qiladi. O‘qituvchi talabalar ishini ko‘rib, umumiy muhokama uchun maqsad bilan savol o‘rtasidagi aloqani ochib beradigan namunalarni tanlashi mumkin.

Auditoriyada ishlanmalarning ayrim jihatlarini kichik guruh yoki juftlikda ko‘rib chiqish mumkin. Muhokama savollari topshiriq maqsadiga qaratiladi: yo‘riqnoma o‘quvchidan qanday harakatni talab qiladi va mezon aynan nimani tekshiradi? Talaba sherigining javobini tinglab, o‘z qarorini tushuntiradi. O‘qituvchi suhbatning mazmunini kuzatib, tushunchalar chalkashganda aniqlashtiruvchi savol beradi. Bunday tartibda mustaqil tayyorgarlik natijasi mashg‘ulot ichida tahlil qilinadigan materialga aylanadi.

Keyingi individual ishda talaba muhokama natijasini umumlashtirib, topshirig‘ining yakuniy variantini tayyorlaydi. Dastlabki va yakuniy nusxalarni qisqa izoh bilan birga saqlash tavsiya etiladi. Buning uchun oddiy papka yoki elektron portfoliodan foydalanish mumkin. Innovatsion ta’limga oid metodik adabiyotlar ushbu ishlarni tashkil etish vositalarini tanlash uchun qo‘shimcha tayanch bo‘la oladi [6]. Vosita tanlanganda uning ishlanmani taqdim etish, fikr bildirish va qayta ko‘rib chiqishga qulayligi hisobga olinadi.

O‘qituvchining vazifasi talaba hal qilishi kerak bo‘lgan didaktik masalani aniq belgilash va qaror uchun yetarli ma’lumot berishdir. Maslahatda e’tibor topshiriqning maqsadga mosligi, matnning yoshga muvofiqligi va baholash mezonining tushunarliligiga qaratiladi. Talaba tayyor javobga ehtiyoj sezganda, undan o‘z variantining asosini tushuntirish so‘ralishi mumkin. Muhokama davomida qaysi qaror talabaning o‘ziga tegishli ekani va qaysi masalada qo‘shimcha ko‘mak kerakligi aniqlashtiriladi.

Yaratilgan topshiriqning tushunarliligini mikrodars shaklida muhokama qilish ham tavsiya etilishi mumkin. Talaba yo‘riqnomani taqdim etadi, tengdoshi esa shartli o‘quvchi sifatida uni bajarish yo‘lini tushuntiradi. Bunda savolning noaniq joylari va baholash mezonining

qo‘llanishi aniqlashtiriladi. Ushbu mashq bo‘lajak o‘qituvchining o‘z ishlanmasiga boshqa ishtirokchi nuqtayi nazaridan qarashiga yordam beradi. Qayd etilgan holatlar yakuniy variantni takomillashtirish uchun ishlatiladi.

Baholashda yakuniy mahsulotning mazmuni bilan birga qarorning asoslanganligi ham ko‘rib chiqiladi. Tanlangan matn va savolning maqsadga mosligi, mezonning tekshirishga qulayligi hamda kiritilgan o‘zgartirishning izohi asosiy belgilar bo‘lishi mumkin. Guruhli muhokamadan keyin har bir talaba individual mahsulot va qisqa izoh taqdim etsa, uning shaxsiy hissasini aniqlash osonlashadi. O‘zaro baholash fikrlari esa yakuniy bahoga doir qaror uchun yordamchi ma’lumot sifatida ishlatiladi.

Yondashuvlarning qo‘llanishi fan mazmuni, ajratilgan vaqt va talabalar tayyorgarligiga moslashtiriladi. Dastlabki mashg‘ulotda matn va mezon namunasi berilishi, keyingi vazifada tanlov doirasi kengaytirilishi mumkin. Katta guruhda juftlikdagi muhokama savollarini cheklash, resursga kirish imkoniyati turlicha bo‘lganda bosma va elektron variantlarni taklif etish maqsadga muvofiq. Bunda foydalanilgan vositalarning sonidan ko‘ra, talabaning pedagogik qarorini ko‘rsatadigan mahsulotga e’tibor qaratiladi.

Metodik jihatdan avvalo topshiriq orqali rivojlantiriladigan harakatni belgilash, keyin shu harakatga mos yondashuvni tanlash tavsiya etiladi. Agar vazifa muqobil yechimlarni asoslashni talab qilsa, muammoli tahlilga ko‘proq vaqt beriladi. Ishlanmani takomillashtirish ko‘zda tutilsa, mezonli o‘zaro muhokama tashkil etiladi. Har bir mashg‘ulotda barcha yondashuvlarni bir xil hajmda qo‘llash talab etilmaydi. Ularning vazifasi o‘quv maqsadiga muvofiq taqsimlanadi.

Tahlil asosida mustaqil o‘quv faoliyatini rivojlantirishning amaliy yo‘li talabaning kasbiy tanlovi va uni dalillashiga sharoit yaratishda ko‘rinadi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv individual ish yo‘lini, kompetensiyaviy yondashuv mahsulotga qo‘yiladigan talabni, muammoli yondashuv izlanish vazifasini, hamkorlik esa qarorni muhokama qilishni tashkil etadi. Ularni bog‘lovchi jihat talabaning o‘z qarorini tushuntirishi va natijasiga mas’uliyat bilan yondashishidir. Shu asosda mustaqil ishning kasbiy mazmuni aniqlashadi.

XULOSA. Taklif etilgan yechimlar nazariy va metodik xususiyatga ega. Ularning ta’lim natijalariga ta’sirini aniqlash uchun alohida empirik tekshiruv zarur. Keyingi ishlarda talabaning dastlabki hamda yakuniy mahsulotini bir xil mezonlar asosida qiyoslash va qarorni asoslashdagi o‘zgarishlarni o‘rganish mumkin. Pedagogik oliy ta’lim amaliyotida esa kasbiy topshiriq, individual tayyorgarlik, mazmunli muhokama va qayta ishlashni uzviy bog‘lash mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etish uchun asosli metodik yo‘nalish bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti: darslik. – Toshkent: Sano-standart, 2017. – 416 b.

2. Tolipov O‘.Q., Ro‘ziyeva D.I. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2019. – 276 b.

3. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari: o‘quv-metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2015. – 120 b.

4. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.

5. Ro‘ziyeva D., Usmonboyeva M., Xoliqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi: metodik qo‘llanma. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013. – 108 b.

6. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar: amaliy tavsiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008. – 180 b.